

Marjan Debelak^x

ENERGETSKI OBJEKTI NA NAŠIH VODAH^{xx}

Pri presoji prostorskih in tudi drugih vidikov posledic gradenj energetskih objektov na naših vodah se domala pri vseh srečujemo z osnovno dilemo:

- ali spadajo določena krajinska območja s svojimi vodilnimi energetskimi potenciali in s svojimi naravnimi fenomeni v kategorijo zavarovanih in so tako brez pomišljanja prepovedana za vsako rabo ali posege, ki bi v temeljih spremenili njihovo "fenomenalnost";
- ali pa naj za naše naravne spomeniške vrednote oz. fenomene ne velja to, kar sicer naša družba že priznava vrhunski kulturni in zgodovinski dediščini?! Da jih torej kljub spoznanim - vendar ne vedno tudi priznanim - spomeniškim vrednotam, moremo uničevati in razvrednotiti v korist nekim drugim potrebam.

Ta dilema očitno temelji na nezadostno razčiščeni kulturno-etični presoji in mišljenju, da človek lahko popolnoma preoblikuje po svoji zamisli celotno zemljo, in morda kar celo vesolje. Da človek ne potrebuje nič naravnega, ker si vse lahko sam ustvari bolje?! Tako smo priča razmišljanju, kako je za naš "razvoj" nujno izrabiti tudi vse razpoložljive vodne vire.

-----
^xDipl.ing.arh., raziskovalni svetnik, Urbanistični inštitut SRS, 61000 Ljubljana, Jamova 18

^{xx}iz študij Urbanističnega inštituta SR Slovenije

Po tej zahtevi zagovorniki totalne izrabe voda ne pozabljajo omenjati, da daje voda neusahljivi - obnovljivi vir energije, ki ima razmeroma malo stranskih negativnih učinkov na človekovo okolje.

To je res, vendar žal ne rešuje uvodne dileme: za ceno kakršne žrtve bi dobil nekaj take energije!?

Pogosto smo priča tudi postopkom, ki narekujejo, da naj odločitev za krajinsko-spomeniško uničenje nekega vodnega fenomena v korist pridobljene energije, temelji na preprostem seštevanju ali odštevanju negativnih ter pozitivnih točk, pri čemer v tej aritmetiki predstavlja dokončna izguba fenomena samo eno negativno postavko in se izgubi med številnimi drugimi "pozitivnimi" kot je energija, vodno gospodarske in druge koristi. Kulturna vrednota je pač računsko neoprijemljiva!

Priča smo tudi mišljenju, kako lepo se sodobni vodnoenergetski objekti lahko "vključijo" v naravo in kako prinašajo še posebne gospodarske in rekreacijske možnosti. To je včasih, čeprav preveč redko, tudi res.

Vendar tudi to ne rešuje temeljne dileme in nas ne odveže odgovornosti, da smo za to umetno lepoto morali uničiti neponovljivi naravni fenomen.

Vemo, da naša družba še ne dopušča, da bi za gradnjo energetskih objektov na določenih lokacijah lahko že vnaprej in za vedno rekli absolutni NE.

S tako politiko in mišljenjem načeloma ne morem soglašati, zato bo moje razmišljanje usmerjeno na vprašanje, kaj bi lahko bilo dopustno v zvezi z vodami in kaj pod nobenimi pogoji ne.

Na osnovi ugotovitev iz določenih študij, ki smo jih opravili v našem inštitutu zadnjih 20 let in zadevajo prostorske in

družbene vidike posledic nekaterih načrtovanih energetskih objektov na naših vodah in tudi na osnovi poteka dogodkov strokovnih in javnih razprav, ki so sledile, je več kot očitno, da smo v Sloveniji dovolj kulturno in politično zreli vsaj za temeljit razgovor o teh vprašanjih in vsaj za odločitev usodnega sklepa o uničenju največjih naravnih fenomenov v korist pridobitve energije.

Etični principi, ki temelje na humanistični predstavi naše družbene usmeritve in ciljev njenega razvoja niso idealistični, morajo pa biti tudi v ostrem nasprotju z vulgarno materialističnimi gledanji.

Zato bi bilo željeno, da gledamo na celotno materialno osnovo razvoja naše družbe, - h kateri sodi tudi oskrba z energijo, - samo kot na sredstvo za dosego plemenitejših smotrov našega bivanja, pri katerih igrajo pomembno vlogo kulturne dobrine.

- Pri kulturnih dobrinah, o katerih se pogovarjamo, gre za konstantne kvalitete in dobrine, ki ne bi smele biti odvisne od našega trenutnega razpoloženja do vrednotenja teh vrednosti in stopnje kulturne zavesti družbe.
- Te dobrine ne morejo biti last neke minljive generacije ali vase zaverovane družbe, temveč vsega človeštva in vseh bodočih generacij.

Pri vprašanju ohranjanja naše naravne dediščine je res, da vseh naravnih fenomenov ne moremo ohraniti nedotaknjenih. Spoštovati bi pa morali hierarhijo oz. kategorizacijo vrednosti in se zavzeti za popolno in trajno ohranitev vsaj najvrednejših in najpomembnejših fenomenov našega naravnega okolja. Iz dosedanjih spoznanj lahko trdimo, da med take najdragocenejše naravne fenomene z vrha seznama naše dediščine sodijo brez dvoma kot primer:

- naravno-krajski fenomen gornje Soče
- fenomen presihajočega Cerkniškega jezera

- naravno-krajski fenomen Blejskega kota vključno s sotočjem obeh Sav
- edinstveni, svetovno pomembni naravni fenomen kanjona reke Tare, ki je v tem trenutku najbolj aktualen jugoslovanski primer itd.

Poseganje po takih vrednotah bi moralo pomeniti v kulturnih in civiliziranih družbah nedovoljeno dejanje še bolj, kot bi bilo uničevanje kulturnih ali memorialnih spomenikov naše civilizacije, zato, ker so te naravne vrednote nepopravljive, neponovljive in nenadomestljive.

Porušen kulturni spomenik še lahko obnovimo, potopljene in zasuete rečne doline pa niti približno ne moremo več vzpostaviti v prvotno stanje.

Tudi narava in njeni fenomeni se spreminjajo, vendar naj se spreminjajo v teh ohranjenih območjih po naravni poti.

Trajno varovanje najlepših vzorcev naše naravne dediščine bi morala postati tudi mednarodna obveznost. Vendar ne samo od danes do jutri kot v našem neslavnem primeru s kanjonom reke Tare. Tudi ne tako, kot se dogaja z varstvom nekaterih naših vrhunskih fenomenov, ki smo jih pripravljene pod prisilo javnega mnenja zavarovati, vendar samo začasno, npr. reko Sočo nad Tolminom do izvira, samo do leta 2000. To pomeni, da naša družba še ni pripravljena ničesar ohraniti, temveč se v najboljšem primeru samo pogaja za vrstni red uničevanja. Isto je z ostalimi vodami na območju Triglavskega narodnega parka, kjer je "družba" vsilila v zakon klavzulo, da je možno karkoli znotraj parka uničiti (npr. izrabiti za vodno energijo), če to sklenejo vrhovni predstavniki te družbe. (Pri tem se misli na potopitev doline Radovne in še vedno celo tudi na energetsko izkoriščanje Bohinjskega jezera...). V 14. členu Zakona o TNP piše: "Graditev objektov ali drugi posegi v prostor, ki so prepovedani z 12. in 13. členom tega zakona, se lahko izjemoma dovolijo s soglasjem Skupščine SR Slovenije"...

Prav zanimivo je, da nikomur ne pride na misel, da bi podobno mačehovsko ravnal, - s klavzulami o začasnem varovanju, - tudi pri najpomembnejših memorialnih in kulturnih spomenikih?!... Za naše vode je torej oz. bi moral biti odločilen sklep, v katero kategorijo varstva se uvrščajo:

1. Ali se uvrščajo v kategorijo popolnega in brezpogojnega varstva temeljnih značilnosti fenomena;
2. Ali v kategorijo, kjer bi bili pogojno dovoljeni (manjši) posegi;
3. Ali v kategorijo, kjer bi bili dovoljeni (tudi večji) posegi in popolno preoblikovanje ekoloških in krajinskih pogojev.

Ko ugotovimo, da gre pri nekem predlogu o vodnoenergetski izrabi vodnega vira, za območje voda iz prve kategorije, bi moralo postati popolnoma odveč in brezpredmetno vsako razpravljanje, če naj se in pod kakšnimi pogoji, ta vir izkoristi. Ne sme se in ne more! Škoda vsakega dinarja in vsake minute izgubljenega časa za tako razpravo, ki mora biti in je k sreči doslej tudi bila obsojena na neuspeh.

Pri tem smo delali in delamo v naši družbi velike napake in nas prav nič ne izučijo in ne postanemo tudi nič bolj pametni kot pred dvajsetimi in več leti, ko smo se (kot družba) zaletavali najprej v Bohinjsko jezero.

Nato je prišla na vrsto Soča, najprej z varianto velikih potopitev v Bovški kotlini (HE Trnovo), kjer je Urbanistični inštitut opravil velik delež strokovnih osveščevalnih ugovorov in smo skupaj s prebujeno slovensko kulturno zavestjo, ki je zajela najširše plasti prebivalstva, dosegli vsaj to, da je družba pomaknila datum možnega posega v ta evropski biser "še le na leto 2000...".

Za tem je prišla na vrsto varianta HE Kobarid, s predlogom popitve soteske pri Kobaridu. Tu se je naš inštitut še intenzivneje vključil v strokovne presoje in utemeljevanje potrebe po absolutnem varovanju te naše in evropske dobrine. Uspeh je bil začasna odklonitev nevarnosti tudi na tej nepotrebni soški fronti. Vendar vse in povsod samo s klavzulami o možnostih kasnejšega uničenja, če bo "družba" to terjala...

Prišla je nato "afera" s predlogom velike zaježitve v dolini Radovne, ki so jo nato salomonsko rešili s klavzulami v zakonu o Triglavskem narodnem parku, ki puščajo odprta vrata za "drugegačno odločitev, če bo potrebno."

In prav zdaj se preverja "Sprejemljivost" za akumulacijo tudi na Cerkniškem jezeru in v dolini Idrijce.

Skupščina občine Radovljica je prehitela ta "preveritveni" plaz v režiji elektrogospodarskih in vodnogospodarskih organizacij s skupno samostojno analizo, ki jo je izdelal naš inštitut in obravnava posledice in odnos skupnosti do tako absolutno nesprejemljivega predloga, kot ga predstavlja predlog zaježitve sotočja obeh Sav, ki objemata Blejski kot v osrčju tega našega in svetovnega naravnega fenomena.

Če za trenutek skočimo še čez republiške meje, so nas nedavno ogorčile novice, da so voditelji treh bratskih republik (Črne gore, Bosne in Hercegovine ter Srbije) sklenili sporazum o uničenju svetovnega fenomena kanjona Tare.

To je udarec vsemu, za kar se zavzemamo. Najprej pomeni to, da pri nas noben zakon ne velja. Kanjon Tare je trajno zaščiten ne le v Črni gori z zakonom o Narodnem parku Durmitor, temveč tudi mednarodno, ko so ga na prošnjo naše zvezne vlade in po mednarodnem priznanju njegove vrednosti, sprejeli pod okrilje zaščite svetovne naravne dediščine. Načelno ga varuje tudi naša Ustava in vrsta drugih zakonov...

Varstvu naših še ohranjenih vodnih fenomenov grozi torej velika nevarnost.

Rešiti jih utegne morda samo še kulturno-domovinska zavest naše strokovne in ostale javnosti, ki že doslej ni zatajila. Pomagali bi tudi tako, da ne sodelujemo pri takih načrtih, ki so proti našemu strokovnemu in etičnemu prepričanju.

Glede na posebne, v krajinskem pogledu prav gotovo enkratne razmere v Sloveniji, je vprašanje, če so zamisli o velikih vodnih umetnih zbirnih jezerih pri nas sploh kje dopustne. Saj s potopitvami delov naše domovine, izgubljammo svoje korenine in vrednote, s katerimi se identificiramo.

V tem prepričanju nas utrjuje tudi podatek, kako skrajno majhen delež bi predstavljala tako pridobljena električna energija v bilanci slovenskih energetske potreb. S to energijo bi prav za prav v globalu nič ne reševali, pač pa si naredili nepopravljivo škodo. Četudi bi v nekaj letih za pridobitev energije uničili še zadnje ohranjene vode v naših najlepših predelih, bi samo odložili za nekaj let tudi sicer neizogibno iskanje drugih možnosti energetske oskrbe ali odložili ustavitve rasti gospodarskega razvoja, odložili prisilno varčevanje, preorientacijo industrije itd.

V največjih stiskah so vedno pomenile našim ljudem izjemne lepote naše domovine, ki so sedaj ogrožene, čvrsto moralno oporo za prebroditev težkih časov. Kako bi živeli in preživelí brez njih?

Primer lepega in enkratnega krajinskega območja, čeprav ni v samem vrhu seznama naših naravnih fenomenov, - z vodnim virom, ki se zdi energetikom imeniten za izrabo v obliki velikega umetnega zaježitvenega jezera, - je dolina Idrijce, ki je - kot že omenjeno - pravkar na preverjanju "sprejemljivosti".

Zaradi že navedenih razlogov menim, da skoraj vse govori, brez podrobnejših analiz, da tudi te doline ne bi smeli žrtvovati na tak brutalen in uničujoč način. Morda bi bila dopustna varianta izrabe z verigo nizkih pretočnih zaježitvenih stopenj, tako kot smo jih v inštitutu predlagali za Savo od Žirovnice navzdol do Kranja v nadomestilo za veliko načrtovano akumulacijo HE na Lancovem pri Radovljici. Ti dve reki, oz. rečna odseka, sta lahko primer omenjene druge kategorije varstva naših voda, kjer bi bili zaradi omenjenih razlogov možni samo manjši posegi pod posebnimi pogoji.

Primer tretje kategorije naših voda pa je, med drugimi vodami, Sava od Kranja do Krškega, ki naj bi jo žrtvovali za energetsko in vodnogospodarsko korist, vendar na najbolj smotrne načine.

Smotrnost teh izrab lahko dosežemo le z strokovno kompleksno presojo in najširšo družbeno razpravo o alternativnih možnostih, ki naj izbere najboljšo rešitev!

Tako npr. dvomim, da so razmeroma visoke zaježitvene stopnje načrtovane na Savi od Zbilj do Zaloga najboljše rešitve, ker uničijo v neposredni bližini Ljubljane prevelike in preveč dragocene površine za številne potrebe mesta, ki se jih da rešiti z nižjimi zaježitvenimi stopnjami.

Za območje t.im. "žrtvovanim" voda bi bila torej nujna izdelava alternativnih oz. variantnih možnosti z ekološkimi, socialnimi, gospodarskimi in drugimi analizami. Samo tod bi bile koristne t.im. presoje "izvedljivosti" in smotrnosti posameznih projektnih rešitev.

Sprejemljiva t.j. "izvedljiva" naj bi bila tista varianta, ki bi zagotavljala pri največji energetski in vodnogospodarski koristi, najmanj škode ali poslabšanje razmer pri drugih dejavnostih in pogojih v prostoru.

Kritično in primerjalno bi morali obravnavati predvsem:

- motnje v ekološkem ravnotežju
- izgubo zemljišč (kmetijskih, gozdnih...)
- posledice na grajene objekte (stanovanjske, gospodarske, prometne, infrastrukturne...)
- posledice na obstoječo in potencialno gospodarsko rabo (turizem, rudarstvo, ribištvo...)
- motnje na okolje (videz ter smrad zaradi praznenja bazenov, nevarnost rušenja pregrad, podori bregov, povečana potresna nevarnost pri velikih zaježitvah...)
- posledice na prebivalstvo (socialna in druga problematika)
- motnje v oskrbi (vodo - zajetja, podtalnica - ...)
- in ne nazadnje prikaz uničenja in razvrednotenja posameznih naravnih in kulturno-zgodovinskih posebnosti na prizadetem območju.

Na koncu ne pozabimo, da je izhodišče za dosego navedenih ciljev strokovno dobro pripravljeno in utemeljeno vrednotenje našega vodnega okolja. To vrednotenje naj pokaže vrstni red ali hierarhijo vodnih fenomenov glede na njihov trajni pomen kot kulturne dobrine in nepogrešljiv temeljni element pogojev življenja.

Zato bi se morala taka vrednotenja in taka stališča usidrati v zasnovo dolgoročnih razvojnih ciljev ter planov naše družbe. Postati bi morala njen nespremenljivi temelj, njena konstanta in determinanta.

Urbanistični inštitut je že večkrat ponudil energetikom in ustreznim politično-izvršilnim organom predlog, da bi bilo kar najnujnejše pripraviti in dodelati ter ustrezno družbeno verificirati in uzakoniti omenjeno "hierarhijo in kategorizacijo naših voda", s posebnim ozirom na brezpogojno zaščito naših vrhunskih vodnih fenomenov in njihovega pripadajočega okolja. Žal do danes brez ustreznega rezultata, zato ta predlog lahko samo vnovič priporočamo.

UDC 504.06/712.2:627 (497.1) = 20

M. Debelak

POWER PLANTS ON OUR WATERS
(FROM RESEARCH STUDIES OF URBAN INSTITUTE OF SR SLOVENIA)

Summary

The author calls attention to the basic alternative we have come across because of different encroachments within water phenomenon: whether to admit that natural landscape phenomenon can be perceived as permanently protected and intact value, or to treat it in the future as we were treating it in the past - to demolish its uniqueness.

This alternative is based according to the author's opinion on insufficient cultural and ethnic level of society.

He estimates critically standpoints of those who are thinking that society needs to exploit and to demolish natural phenomenon of all water resources, because of its existence.

He stands for ethnic and humanistic principles. And energy supply is within these principles just a further step to meet higher attainable objectives of our life. And the most important objective among them is cultural welfare one.

Some natural water phenomena are constant cultural welfare.

According to the author we ought to choose among all natural (water) phenomena, the most beautiful and significant ones, and to assure their unconditional (absolute) permanent

preservation. He represents some incontestable examples in Slovenia which has been and still are among the topic demolishing proposals. They are proposing totally watermanagement uses with big accumulation lakes and electric plants.

Outside of Slovenia he mentions, as a special drastic example, our intention to demolish world wide and internationally preserved canyon Tara in Montenegro. Author presents in proof of society's great misunderstanding for natural heritage valuation and preservation some data about provisional preservation.

Society had to abandon some projects within an exceptional natural heritage areas because of public opinion.

Author suggests three grade classification for a landscape natural water phenomena:

- areas of complete preservation of their basic characteristics;
- areas of permitted (small) encroachments but under special conditions;
- areas of permitted (also bigger) encroachments. Big accumulation lakes which are overflowing valleys together with their special delicate landscape and natural characteristics are completely unacceptable and also unnecessary. First of all because of the small amount of their energy production in a long term energetic development in Slovenia, and also with regard to non substitutional energy supply from other sources.

It is no need to demolish the most valuable jewels of natural heritage, even if we won't have any better solution for energy supply in the future. Because it represents permanently moral support for all generations and existential symbol during crisis periods and days of welfare.

Author deals with Urban institute views - he is with The urban institute of SR Slovenia - and his own views upon numerous problems of power plants encroachments plans. Because of them we are demolishing our natural phenomena, or essentially devaluating them. They are an examples of uncompromising and non independent professional activity within ethnic and moral principles.

At the end he calls in for thorough, universal, professional assessment analysis of alternative possibilities. Particularly for water resources which we are going to determine on the basis of complete social demands, as less nonmixing resources (the second and third category).

The only version of energetic and other water management benefits which we ought to accept is the one with least spatial deteriorational impact for other activities.

We need to create a hierarchy and categorization list of water phenomena and to define their significance and role within the strategy of long term objectives in SR Slovenia.